

Beata Ciupińska

Profilaktyka w środowisku szkolnym

Pedagogika Rodziny 5/3, 35-46

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Ciupińska

Spółeczna Akademia Nauk w Łodzi

Profilaktyka w środowisku szkolnym

The prevention at school

Abstract: The modern model of the prevention assumes the strengthening of the factors which protect the young generation from risky behaviours and the reconstruction of this danger. In this article are described the factors of the risk and there are shown the tasks of school which should eliminate them in the connection to the present regulations. There is also pointed the issue of the effectiveness of the prevention in the situation where students take risky behaviours which are dangerous to their safety and health.

Key-Words: prevention, socialization, educational problems, risky behaviours

Wprowadzenie

Szkola jako instytucja powołana jest w celu realizacji zadań edukacyjnych oraz stymulowania rozwoju dzieci i młodzieży. Jest miejscem, w którym uczeń zdobywa wiedzę, kompetencje i umiejętności ważne w skutecznym pełnieniu ról społecznych oraz przyszłych powinności zawodowych. Rola współczesnej szkoły nie sprowadza się jedynie do przekazywania wiedzy z obszaru różnych dyscyplin naukowych. Obecnie nauczyciel, jak podkreśla D. Sikorska, „jest zobowiązany przygotowywać ucznia już od najniższego etapu edukacyjnego do uczestniczenia w życiu społecznym i do sprawnego funkcjonowania w szybko zmieniającej się rzeczywistości” [2013, s. 318].

Poszczególne stadia rozwoju dziecka wyznaczają zakres i charakter funkcji wychowawczej, jaką realizuje szkoła. Tworzenie sytuacji wychowawczych w środowisku szkolnym przebiegać powinno zatem w oparciu o podstawowe prawidłowości rozwojowe towarzyszące różnym okresom rozwojowym.

Uczniowie realizujący obowiązek szkolny i obowiązek nauki to przede wszystkim dorastający, dlatego w realizacji zadań wspierających rozwój młodego pokolenia warto skupić się na specyfice czasu dorastania, kiedy wzmaga się u młodzieży dążenie do autonomii i samodzielności w myśleniu, działaniu, przeżywaniu. Nadrzędnym celem okresu adolescencji jest ugruntowanie się u nastolatków świadomości siebie oraz własnej tożsamości. W związku z tym dorastający – wypróbowując różne role – przyjmują pewne postawy, wybierają wartości i dokonują wyborów, nabywają nowych doświadczeń, eksperymentują z nowymi zachowaniami – nierzadko ryzykownymi.

Większość zachowań ryzykownych nasila się z wiekiem. Badania pokazują niepokojące zjawisko zwielokrotnienia się ich wśród uczniów rozpoczynających naukę w gimnazjum [Mazur 2012, s. 9]. Zatem szkoła staje wobec nowych wyzwań dotyczących sfery działań profilaktycznych.

R. Porzak podkreśla, że „możliwość rzeczywistej, efektywnej realizacji zadań profilaktycznych zależy od procedur organizacyjnych oraz od zasobu posiadanych przez nauczycieli wiadomości i umiejętności dotyczących prowadzenia działań profilaktycznych. Istotne są także chęci wdrażania profilaktyki w szkolną codzienność” [2003, s. 49–50].

Jako społeczeństwo ponosimy ogromne koszty związane z uzależnieniami i ich konsekwencjami. Powszechnie uwagę skupia się na tych osobach, które w konsekwencji podejmowanych zachowań ryzykownych poddawane są leczeniu lub rehabilitacji. Warto jednak podkreślić, że powinniśmy koncentrować się na działalności profilaktycznej adresowanej do młodego pokolenia. Ukształtowanie umiejętności konstruktywnego radzenia sobie z sytuacjami trudnymi – bez sięgania po środki psychoaktywne i podejmowania zachowań nieakceptowanych społecznie – jest wyzwaniem dla współczesnej szkoły.

Zachowania ryzykowne – ich istota i możliwości prewencyjne

Termin zachowania ryzykowne został zdefiniowany przez J. Szymańską jako: „działania niosące ryzyko negatywnych konsekwencji zarówno dla zdrowia fizycznego i psychicznego jednostki, jak i dla jej otoczenia społecznego. Określenia równoważne to: zachowania dysfunkcyjne, dysfunkcjonalne lub problemowe” [2012, s. 10]. K. Ostaszewski [2003, s. 13] zwraca uwagę na ich nasilenie w czasie adolescencji, podkreślając negatywne skutki dotyczące nie tylko relacji z dorosłymi i ich aprobaty, ale przede wszystkim szkodliwe następstwa zdrowotne i rozwojowe.

Analizując funkcjonowanie młodego pokolenia, wyróżnić można następujące obszary zachowań ryzykownych:

1. Deficyty w umiejętnościach społecznych (wadliwa komunikacja interpersonalna, konflikty, brak empatii, nieumiejętne rozpoznawanie i nazywanie stanów

- emocjonalno-uczuciowych – własnych i innych osób).
2. Zachowania problemowe (niepowodzenia szkolne, niechęć do nauki, wagary, agresja, cyberprzemoc).
 3. Zaburzenia zdrowia psychicznego (stany depresyjno-lękowe, kryzys suicydalny, samobójstwa).
 4. Używanie substancji psychoaktywnych (nikotyna, alkohol, leki, narkotyki, dopalacze).
 5. Niedostosowanie społeczne i przestępczość (konflikt z prawem – kradzieże, rozboje, wandalizm, ryzykowne zachowania seksualne, związki z destrukcyjnymi grupami).

Rozpiętość zachowań zagrażających zdrowiu i bezpieczeństwu młodego pokolenia jest bardzo duża. Warto zatem poszukać odpowiedzi na pytanie: kogo, jakiej grupy uczniów wskazane problemy nogą dotyczyć? M. Król-Fijewska i P. Fijewski [1998, s. 10–11] wyodrębniają wśród nastolatków kilka grup ryzyka. Uważni nauczyciele powinni dostrzec uczniów:

- przejawiających problemy w radzeniu sobie z trudnymi zadaniami,
- najmniej lubianych przez rówieśników i nauczycieli, ponieważ najprawdopodobniej mają oni deficyty w psychologicznych umiejętnościach nawiązywania więzi z otoczeniem,
- mających niską samoocenę,
- podatnych na wpływy innych.

Profilaktyka to proces zorientowany na wspieranie rozwoju, koncentrujący się równolegle na ograniczaniu lub eliminowaniu czynników wpływających destruktywnie na osobę. J. Szymańska [2012] czynnikami ryzyka określa cechy i okoliczności sprzyjające zachowaniom ryzykownym. Natomiast jako czynniki chroniące wskazuje cechy i sytuacje podwyższające odporność na działanie czynników ryzyka, wśród priorytetowych wyodrębnia:

- zainteresowanie dzieci i młodzieży nauką szkolną oraz rozwojem poznawczym – np. poprzez ofertę zajęć pozalekcyjnych rozwijających zainteresowania i umożliwiających realizację młodzieńczych pasji;
 - a. stworzenie młodzieży możliwości przynależności do pozytywnych grup rówieśniczych – kluby sportowe, koła artystyczne, organizacje młodzieżowe;
 - b. uwrażliwienie na poszanowanie prawa, norm, wartości i autorytetów społecznych;
 - c. pielęgnowanie silnej więzi z rodzicami;
 - d. praktyki religijne.

Szczególnie w odniesieniu do dorastających cele i zadania profilaktyczne powinny skupiać się na wzmacnianiu czynników chroniących. W środowisku szkolnym są one identyfikowane jako umiejętności oraz postawy nakierowane na:

- podejmowanie racjonalnych, przemyślanych decyzji;
- krytyczny stosunek do mass mediów;
- propagowanie zdrowego stylu życia.

W zależności od fazy i głębokości zagrożenia działania profilaktyczne adresowane są do innej grupy odbiorców – tym samym w toku działań prewencyjnych realizowane są odmienne cele.

Profilaktyka pierwszorzędowa (uniwersalna) skierowana jest do szerokiej populacji z zamysłem przeciwdziałania inicjacji dotyczącej zachowań ryzykownych. Obejmuje zarówno promocję zdrowego stylu życia jak i działania mające na celu zmniejszenie prawdopodobieństwa pojawienia się zachowań problemowych.

Profilaktyka drugorzędowa (selektywna) adresowana jest do osób mających już za sobą doświadczenia związane z podejmowaniem zachowań ryzykownych. Skupia się na zaprzestaniu lub ograniczeniu podejmowanych przez jednostkę działań destrukcyjnych. Celem profilaktyki trzeciorzędowej jest zapobieganie procesowi degeneracji społecznej, obejmuje leczenie, rehabilitację i resocjalizację, to też prowadzona jest przez doświadczonych specjalistów [Szymańska 2012].

W niniejszych rozważaniach warto podkreślić, że szkoła – nauczyciele i wychowawcy – jest zobowiązana i przygotowana do realizacji zadań obejmujących jedynie profilaktykę pierwszorzędową. Sporadycznie placówki edukacyjne mogą podejmować działania z zakresu profilaktyki drugorzędowej, np. grupy socjoterapeutyczne prowadzone przez przygotowanych nauczycieli czy pedagogów. Natomiast pracę z osobami przeżywającymi złożone problemy osobiste, dotkniętymi w znacznym stopniu procesem degeneracji społecznej realizują profesjonalści w przygotowanych do tego placówkach.

Zadania szkoły wynikające z uregulowań resortowych

Placówka oświatowa podejmuje działania profilaktyczne zgodnie z obowiązującymi przepisami. Kluczowym dokumentem wewnątrzszkolnym – skonstruowanym w oparciu o uregulowania prawne¹ – jest szkolny program profilaktyki. Powinien on „wynikać ze świadomości zagrożeń prawidłowego procesu wychowawczego” [Gaś 2003, s. 30], dlatego musi być spójny z programem wychowawczym szkoły.

Obligatoryjny dla placówki edukacyjnej program wychowawczy szkoły, to dokument formalny oraz narzędzie, środek pracy wychowawczej opisujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym, realizowane przez wszystkich członków rady pedagogicznej. Jest wspólnym przedsięwzięciem nauczycieli, uczniów i ich rodziców. Obejmuje kluczowe obszary pracy wychowawczej mające

¹ Obowiązek opracowania szkolnego programu profilaktyki wynika z *Ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty* oraz przepisów wykonawczych do niej, określających podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w różnych typach szkół.

wpływ na efekty wychowawcze, dlatego musi opierać się na rzetelnej diagnozie sytuacji placówki oraz oczekiwaniach środowiska i potrzeb podmiotów oddziaływań wychowawczych – uczniów.

Podstawowe założenia dokumentu sprowadzają się do następujących elementów:

- dostosowanie do konkretnego środowiska,
- sformułowanie wizji i misji szkoły,
- określenie celów działań wychowawczych, z których będą wynikały ogólne zadania wychowawcze planowane na dłuższy czas.

Treści wychowawcze zawarte w programie wychowawczym szkoły realizowane są w ramach podstawy programowej i ścieżek edukacyjnych. Również ocenianie zachowania uczniów, ich nagradzania czy strategie postępowania w przypadku naruszenia obowiązujących zasad stanowią element omawianego dokumentu. Prowadzone działania wychowawcze poddawane są ewaluacji, gdyż analiza informacji o warunkach, przebiegu i wynikach poczynań są niezbędne do sprawdzenia ich skuteczności oraz podjęcia decyzji dotyczącej kontynuacji programu lub jego modyfikacji.

Z kolei szkolny program profilaktyki jest dokumentem formalnym odnoszącym się do systemowych rozwiązań w środowisku szkolnym ukierunkowanych na:

- wspomaganie ucznia w radzeniu sobie z trudnościami, jakie zagrażają prawidłowemu rozwojowi i zdrowemu życiu;
- ograniczanie i likwidowanie czynników ryzyka (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które zaburzają prawidłowy rozwój ucznia i dezorganizują jego zdrowy styl życia;
- inicjowanie i wspomaganie czynników chroniących (jednostkowych, rodzinnych, rówieśniczych, szkolnych, środowiskowych), które sprzyjają prawidłowemu rozwojowi ucznia i jego zdrowemu życiu [Gaś 2003, 2006].

Szkolny program profilaktyki budowany jest po oszacowaniu zasobów placówki (kompetencje kadry i warunki lokalowe) oraz zidentyfikowaniu niepokojących objawów w funkcjonowaniu uczniów. Wyznaczone, dla konkretnego środowiska, cele powinny przekładać się na zadania, realizowane zgodnie z zasadami profilaktyki. Podobnie szkolny program wychowawczy powinien podlegać procesowi ewaluacji.

Oprócz wymienionych wyżej wewnątrzszkolnych programów, placówki oświatowe realizują zadania profilaktyczne wynikające z zapisów Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. *w sprawie zasad udzielenia i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*. Uczniowie przejawiający niedostosowanie społeczne lub zagrożeni nim, doświadczający sytuacji kryzysowych lub traumatycznych, borykający się z niepowodzeniami edukacyjnymi, zaniedbani środowiskowo, zagrożeni

ze względu na sposób spędzania czasu wolnego, kontakty środowiskowe lub trudności adaptacyjne obligatoryjnie otrzymują profesjonalną pomoc i wsparcie.

Profilaktyka w środowisku szkolnym realizowana jest równoległe z wychowaniem, właściwie można uznać, że te dwa procesy zazębiają się – skuteczne efekty możliwe są jedynie przy zachowaniu kompatybilności. Dlatego można wyprowadzić wspólne cele dla przedsięwzięć profilaktyczno-wychowawczych:

- otaczanie uczniów opieką i izolowanie od negatywnych zjawisk,
- rozwijanie w uczniach potencjału ochraniającego ich przed zagrożeniami,
- budowanie wokół uczniów zdrowej atmosfery.

Celem polityki państwa jest budowanie systemu bezpieczeństwa nakierowanego na redukcję czynników zagrożenia związanych z patologiami społecznymi, wśród których wymienić można między innymi uzależnienia od środków psychoaktywnych czy hazardu oraz konsumpcyjny styl życia związany z patologiczną zależnością od zakupów czy seksu. Ważnym ogniwem systemu przeciwdziałania tym niebezpieczeństwom okazują się placówki oświatowe. I. Malorny [2013] podkreśla rangę, jaką nadaje się oddziaływaniom profilaktyczno-wychowawczym szkoły i nauczycieli, promującym konstruktywne przeciwdziałanie zachowaniom ryzykownym.

W działaniach profilaktycznych szkół i placówek w ramach szeroko pojętej profilaktyki, należy realizować również priorytety wynikające z programów krajowych i narodowych. Ich założenia muszą być uwzględnione w realizacji zadań wychowawczych i profilaktycznych.

Krajowy Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przestępczości wśród Dzieci i Młodzieży reguluje działania zmierzające do:

- zahamowania dynamiki wzrostu niedostosowania społecznego oraz przestępczości młodego pokolenia,
- redukcji i osłabienia dotkliwych przejawów niedostosowania społecznego, w szczególności zagrażających zdrowiu i życiu młodego pokolenia oraz pozostawiających trwale, niekorzystne dla ich przyszłości skutki.

Wymienione zadania konkretyzuje *Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań „Razem bezpiecznie!”*. Skupia się na popularyzowaniu w szkołach programów profilaktycznych ukierunkowanych na eliminowanie zachowań agresywnych wśród młodzieży oraz używania przez nią substancji psychoaktywnych.

Kwestia profilaktyki dotyczącej zażywania środków psychoaktywnych została zawarta w *Krajowym Programie Przeciwdziałania Narkomanii*. Celem nadrzędnym jest zahamowanie tempa wzrostu popytu na narkotyki szczególnie wśród uczniów w różnych grupach wiekowych oraz zatrzymanie wzrostu rozpowszechnienia używania narkotyków w populacji generalnej w wieku powyżej 16 roku życia.

Z kolei *Program Ograniczania Zdrowotnych Następstw Palenia Tytoniu w Polsce* ukierunkowany jest na realizację następujących celów adresowanych do uczniów: or-

ganizowanie spotkań z rodzicami i opiekunami mających na celu zaznajomienie ich z założeniami programu oraz włączenie do współpracy i prowadzenie zajęć profilaktycznych ukazujących źródła oraz istotę zagrożeń toksycznymi i rakotwórczymi składników dymu tytoniowego.

Krajowy Program Zapobiegania Zakażeniom HIV i Zwalczania AIDS nakłada obowiązek realizacji zadania obejmującego wzrost poziomu wiedzy na temat HIV/AIDS u ogółu społeczeństwa oraz zmiany postaw, ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności za własne zdrowie i życie. Jedną z grup docelowych, którą należy objąć profilaktyką w zakresie ograniczenia rozprzestrzeniania się zakażeń HIV, jest młodzież poniżej i powyżej 15 r. ż.

Działalność profilaktyczna w środowisku szkolnym

Skuteczna działalność profilaktyczna zależy przede wszystkim od zrozumienia istoty poszczególnych zachowań ryzykownych – tych, na które jest nakerowana – oraz związanych z nimi mechanizmów.

Zachowania problemowe manifestowane przez nastolatków zakwalifikować można do następujących kategorii:

- poznawczo-emocjonalnej obejmującej niską samoocenę, impulsywność, negatywne postawy wobec szkoły, niski rozwój poznawczy i niskie aspiracje w zakresie poziomu wykształcenia;
- behawioralnej dotyczącej problemów z dyscypliną, zachowań przestępczych i społecznych oraz stosowania środków psychoaktywnych;
- sieci społecznej związane z zaangażowaniem w zachowania dysfunkcyjne oraz uwikłaniem w rozmaite formy świadczące o braku stabilizacji lub patologii życia rodzinnego [Gaś 1995, s. 17].

W związku z tym adresowane do młodzieży zajęcia profilaktyczno-wychowawcze powinny być ukierunkowane na istotne dla konkretnej grupy kwestie oraz uwzględniać specyfikę wieku rozwojowego. Powszechną praktyką instytucji oświatowych jest jednak profilowanie oddziaływań profilaktycznych na eliminowanie różnego rodzaju patologii, z szablonowym naciskiem na stosowanie środków psychoaktywnych oraz przejawy agresji. Marginalizowany jest lub wręcz pomijany aspekt promocji zdrowia, mimo że: „nadrzędnym celem promocji zdrowia jest kształtowanie sprzyjającego zdrowiu stylu życia i środowiska fizycznego i społecznego” [Wojciechowska 2014, s. 262]. Zatem popularyzowanie zdrowego stylu życia – opartego nie tylko na zdrowym odżywianiu oraz aktywności fizycznej, ale również skupiającego się na unikaniu używek i uwzględniającego sposoby konstruktywnego radzenia sobie z sytuacją stresową – zdaje się być znaczącą propozycją w zakresie szeroko pojętej profilaktyki.

Zapobieganie zachowaniom ryzykownym w obszarze uzależnienia od środków psychoaktywnych powinno skupiać się na uświadomieniu skutków działania tych

środków dla zdrowia fizycznego i psychicznego oraz konsekwencji społecznych. Choć są to informacje ważne stanowią rozwiązania problemu. Tego rodzaju edukacji powinny towarzyszyć okazje do „doskonalenia zachowań społecznych (między innymi umiejętności rozwiązywania konfliktów) oraz umiejętności podejmowania decyzji w specjalnie stworzonych sytuacjach. Aby to osiągnąć proponujemy stosowanie technik aktywnych, takich jak: dyskusja, granie scenek, wywiady, odwoływanie się do własnych doświadczeń” [Kolodziejczyk, Czerniewska, Kolodziejczyk 2001, s. 11].

Podstawą działań profilaktyczno – wychowawczych realizowanych w środowisku szkolnym mogą być, jak wskazuje H. Rylke [1999], dwa spojrzenia na omawianą kwestię:

- Nurt profilaktyczny skupiający się na ochronie, opiece, identyfikowaniu oraz rozumieniu problemów ucznia i skutecznego rozwiązywania ich².
- Nurt formacyjny polegający na udzielaniu dzieciom i młodzieży wsparcia w zakresie kształtowaniu siebie³.

Dla zadań prewencyjnych istotnym zdaje się być skonsolidowanie obu trendów w celu zapewnienia młodemu pokoleniu zaspokojenia potrzeby ochrony przed zagrożeniami, ale także potrzeb własnego rozwoju, samorealizacji oraz poszukiwania celu i sensu życia.

W realizacji zadań profilaktycznych niezmiernie istotne jest podniesienie kwestii sprawnego realizowania przez dzieci i młodzież roli ucznia. W toku realizacji obowiązku szkolnego ujawniają się niejednokrotnie utrudnienia odnoszące się do kompetencji szkolnych warunkujących odniesienie sukcesu szkolnego⁴ oraz umiejętności warunkujących „przetrawanie” w roli ucznia⁵. Deficyty w tych

² Realizowane zadania profilaktyczne obejmują uczenie i ćwiczenie umiejętności obrony przed zagrożeniami. Stosowane są także wszelkiego rodzaju psychiczne „szczepionki”, których celem jest hartowanie dziecka przeciw słabości, łatwemu rezygowaniu. Ich celem jest również umożliwienie dziecku doświadczania trudności jako okazji do trenowania umiejętności radzenia sobie w życiu, kształtowania postaw odwagi i samodzielności. Prowadzona jest stała obserwacja wychowanka w celu uchwycenia momentu, gdy potrzebuje on pomocy i interwencji. W nurcie tym mieszczą się: programy profilaktyczne i edukacyjne odnoszące się do życiowych sytuacji i doświadczeń oraz programy zapobiegania uzależnieniom, przemocy, niektóre typy edukacji seksualnej i zdrowotnej.

³ Podejmowane działania nakierowane są na stymulowanie rozwoju w określonych wymiarach. Akcentuje się szczególnie: uczciwość, niesienie pomocy, spełnianie obowiązków wobec siebie i innych, świadomość i odpowiedzialność. Kontekstem tych zabiegów są: sens życia, wartości i cele życiowe. Istotną kwestią w realizowanych zadaniach wychowawczych jest pomoc w odkrywaniu i ugruntowywaniu osobistych wartości młodego człowieka poprzez poszukiwanie tego, co najważniejsze w kierowaniu własnym życiem.

⁴ Kompetencje szkolne dotyczą sprawność w zakresie czytania, pisanie i liczenia oraz zasobu wiedzy o otaczającym świecie.

⁵ Kompetencje obejmujące postępowanie zgodnie z poleceniami nauczyciela, skupianie

umiejętnościach przekładają się na brak akceptacji, nie tylko przez nauczycieli, ale również kolegów szkolnych, a tym samym powodują poczucie odrzucenia. Bardzo często szkoła nie zapewnia przeciętnemu uczniowi potrzeby sukcesu. Konsekwencją takiego stanu rzeczy są problemy zarówno w środowisku szkolnym jak i w domu rodzinnym. Nastolatek poszukuje zbiorowości, która zaakceptuje go takim, jakim jest – często jest to grupa destrukcyjna.

Podłożem problemów, które ujawniają się w życiu uczniów, są nie rzadko trudności w realizacji celów życiowych, nieumiejętność poradzenia sobie z kłopotami czy frustracja. Istotą podejmowanych zadań z zakresu szeroko pojętej profilaktyki zachowań problemowych powinny być zatem działania ukierunkowane na:

- budowanie poczucia własnej wartości uczniów oraz kształtowanie umiejętności społecznych⁶,
- wskazanie sposobów radzenia sobie z trudnościami życiowymi i włączenie do tej działalności liderów młodzieżowych⁷,
- propagowanie zdrowego stylu życia zarówno w trakcie zajęć edukacyjnych jak i różnego rodzaju imprez, spotkań, konkursów oraz rajdów, wycieczek i obozów profilaktycznych.

Nie sposób w niniejszych rozważaniach, dotyczących profilaktyki w środowisku szkolnym, pominąć kwestię włączenia w te poczynania instytucji, które powołane są do wspierania opiekuńczej i wychowawczej funkcji szkoły oraz wszystkich podmiotów wzajemnego pedagogicznego oddziaływania – więc oprócz uczniów, także ich rodziców, gdyż od współpracy z nimi zależy w dużym stopniu skuteczność zajęć profilaktyczno-wychowawczych. Działania profilaktyczne, jak podkreśla I. Malorny, powinny być realizowane: „wielotorowo, ze szczególnym uwzględnieniem środowiska rodzinnego, szkolnego i lokalnego dziecka, gdyż działania pomocowe skierowane wyłącznie na jednostkę, w przypadku dzieci i młodzieży są z góry skazane na niepowodzenie” [2013, s. 224].

uwagi na zadaniu, utrzymywanie porządku na ławce, staranne prowadzenie zeszytów. Określane są również jako „nawyki pracy”, tj. uwaga, koncentracja na zadaniu, słuchanie poleceń, czekanie na swoją kolej, udzielanie odpowiedzi, staranne wykonywanie zadań i kończenie ich, wyraźne pisanie.

⁶ Organizowanie zajęć integracyjnych dla uczniów klas pierwszych czy realizacja programów profilaktycznych np. „Jak żyć z ludźmi” oprac. polskie A. Kobińska, „Nasze spotkania” M. Król-Fijewska i P. Fijewski, „Podaj dłoń” D.W. Johnsona, „Spójrz inaczej” A. Kołodziejczyk, E. Czerniewska, T. Kołodziejczyk.

⁷ Np. Programu Równieżniczego Doradztwa oraz Programu Aktywizacji Samorządów Uczniowskich Z. Gasia,

Podsumowanie

Nadrzędnym celem działań profilaktyczno-wychowawczych jest kształtowanie osobowości podmiotów tych oddziaływań – młodego pokolenia. Nauczyciel, wychowawca, pedagog, podejmując świadome, celowe i planowe działania wpływa na zmiany w strukturze psychicznej ucznia oraz na jego działalność. Powinien zatem zmierzać do ukształtowania dojrzałej osobowości podopiecznych, o której zdaniem K. Ostrowskiej [2000, ss. 61–62] decydują między innymi: samokontrola, spójny i hierarchiczny system wartości, umiejętność stawiania długofalowych zadań, odporność na frustrację, umiejętność wyrażania i rozpoznawania własnych i cudzych stanów emocjonalnych, zdolność do przekraczania ograniczeń biologicznych, psychicznych i społecznych, odpowiedzialność oraz poczucie tożsamości.

W pracy profilaktycznej ważne jest budowanie więzi emocjonalnej oraz dobre relacje z uczniami. Deprywacja potrzeby uznania i akceptacji skłania młodzież do podejmowania zachowań ryzykownych, wciska w otwarte i „przyjacielskie” ramiona sekt czy grup przestępczych. Pedagog znający potrzeby uczniów może prognozować konkretne zagrożenia i wdrażając przemyślane rozwiązania skutecznie zapobiegać problemom, tym samym odnosząc sukces wychowawczy.

Istnieją solidne podstawy formalne regulujące działania profilaktyczne w placówkach oświatowych. Zarówno przepisy resortowe jak i inne regulacje wynikające z polityki państwa stwarzają nie tylko możliwości, ale wręcz nakładają na szkoły obowiązek realizacji szeroko pojętej profilaktyki. Liczne programy profilaktyczne rekomendowane przez Ośrodek Rozwoju Edukacji oraz publikowane przez uznanych specjalistów z tej dziedziny, budują solidną bazę teoretyczno-metodyczną. Trudno również podważyć kompetencje i przygotowanie teoretyczne kadry pedagogicznej. Co zatem sprawia, że dzieci i młodzież pokolenie podejmują zachowania ryzykowne? Trudno jednoznacznie wskazać przyczynę, jednak ważnym zdaje się być skupienie uwagi nie tylko na przekazywaniu uczniom wiedzy oraz kompetencji ważnych w skutecznym pełnieniu ról społecznych i zawodowych, ale przede wszystkim kształtowanie umiejętności rozumienia rzeczywistości, w której młode pokolenie dorasta.

Bibliografia

- Gaś Z.B (1995), *Pomoc psychologiczna młodzieży*, WSiP, Warszawa.
- Gaś Z.B. (2006), *Profilaktyka w szkole*, WSiP, Warszawa.
- Gaś Z.B. (2003), *Szkolny program profilaktyki: istota, konstruowanie, ewaluacja*, MENiS, Warszawa.
- Kolodziejczyk A., Czemieszewska M, Kolodziejczyk T. (2001) *Spójrz inaczej. Program zajęć profilaktyczno-wychowawczych dla gimnazjum*, Wydawnictwo ATE, Starachowice.
- Król-Fijewska M., Fijewski P. (1998), *Przewodnik do realizacji zajęć psychologicznych „Nasze spotkania”*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.

- Malorny I. (2013), *Systemowe (interdyscyplinarne) rozumienie profilaktyki uzależnień w obszarze oddziaływań wychowawczych szkoły* [w:] E. Kochanowska, J. Skibska (red.), *Nauczyciel wobec wyzwań współczesności – dylematy, poszukiwania i inspiracje*, ATH, Bielsko-Biała.
- Ostaszewski K. (2003), *Dylematy oszczędności grup ryzyka na podstawie badań ankietowych nad młodzieżą* [w:] M. Praisner (red.), *Młodzież z grup ryzyka. Perspektywy profilaktyki*, PARPA, Warszawa.
- Ostrowska K. (2000), *Nie wszystko o wychowaniu*. Warszawa, CMPP-P MEN.
- Porzak R.. (2003), *Nauczyciele jako realizatorzy działań profilaktycznych* [w:] M. Praisner (red.), *Młodzież z grup ryzyka. Perspektywy profilaktyki*, PARPA, Warszawa.
- Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. poz. 532).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 lutego 2011 r. w sprawie Krajowego Programu Zapobiegania Zakażeniom HIV i Zwalczenia AIDS (Dz. U. Nr 44, poz. 227).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 marca 2011 roku w sprawie Krajowego Programu Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2011–2016 (Dz. U. Nr 78, poz. 428).
- Rylke H. (1999), *Pokolenie zmian. Czego boją się dorośli*, WSiP, Warszawa.
- Sikorska D. (2013), *Praca pedagogiczna nauczyciela i jego kompetencje w pierwszym etapie edukacji szkolnej w opinii rodziców* [w:] E. Kochanowska, J. Skibska (red.), *Nauczyciel wobec wyzwań współczesności – dylematy, poszukiwania i inspiracje*, ATH, Bielsko-Biała.
- Szymańska J. (2012), *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, ORE., Warszawa.
- Wojciechowska K. (2014), *Wielowymiarowość promowania zdrowia przez nauczyciela klas I – III* [w:] *Edukacja jutra. Aspekty edukacji szkolnej*, K. Denek, A. Kamińska, P. Oleśniewicz (red.), Oficyna Wydawnicza „Humanitas”, Sosnowiec.
- Ustawa z dnia 9 listopada 1995 r. o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych (Dz. U. z 1996 r. Nr 10, poz. 55, z późn. zm.).

Netografia

- Lista programów rządowych z zakresu profilaktyki [online], www.kuratorium.waw.pl/.../lista-programow-rzadowych-z-zakresu-profilaktyki-do-realizacji-w-szkolach-i-placowkach.html, dostęp: 19 marca 2015.
- Mazur J. (2012) Nowe wyzwania w wychowaniu i profilaktyce [w:] *Zdrowie i zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej na podstawie badań HBSC 2010*, Instytut Matki i Dziecka w Warszawie s. 2-16, [online], http://www.ore.edu.pl/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=148:materiay-konferencyjne&Itemid=1148, dostęp: 19 marca 2015.
- Program Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży (2003), Międzyresortowy Zespół ds. Opracowania Programu Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży, Warszawa, [online] <http://www.kuratorium.waw.pl/pl/dyrektor-i-nauczyciel/szkoly->

promujace-zdrowi/6527,Lista-programow-rzadowych-z-zakresu-profilaktyki-do-realizacji-w-szkolach-i-plac.html, dostęp: 19 marca 2015.

Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań „Razem bezpieczniej”, [online] <http://razembezpieczniej.msw.gov.pl/>, dostęp: 28 marca 2015.